

"Beži, človek božji, beži! Pograbi potni list in odkuri jo na varno!..."

Podla zarota zlatega leva

Ko bi bil svetlolas in modrih oči, bi ga človek zlahka mogel zamenjati za Briana Jonesa - konec koncev sta se rodila istega leta, poleg tega pa je leto 1969 v njunih življenjih odigralo ne le pomembno in prelomno, marveč tudi usodno vlogo. Jonesa so Stonesi odslovili in nekaj dni pozneje je skrivnostno utonil v bazenu na vrtu svoje podeželske hiše, režiser Želimir Žilnik pa se je najprej znašel na beograjskem sodišču, kjer je okrožni javni tožilec skušal prepovedati predvajanje *Zgodnjih del*, njegovega igranega prvenca, nekaj tednov pozneje pa na festivalu v Berlinu, kjer je mednarodna žirija film nagradila s prestižnim zlatim medvedom.

Pa ni - svetlih las, namreč. In očitno je Žilnik narejen iz povsem drugačnega testa, kot je bil krhki in razdvojeni kitarist - ko bi ne bilo tako, bi konec 60. in v začetku 70. let verjetno tudi on šel rakom žvižgat. Kajti natolcevanj, grobih očitkov, vsakršnih diskvalifikacij in pod njegove noge zmetanih polen je bilo toliko, da se še danes sliši neverjetno. "Ne sprašuj, človek božji!" so ga prestrašeno rotili ljudje, h katerim se je takrat v brezdanji stiski, ki je že mejila na obup in zgroženost, zaman zatekal po pomoč in nasvete, "ne sprašuj, temveč beži! Beži! Pograbi potni list in odkuri jo! Ven, v tujino - kamorkoli, samo ven iz Jugoslavije! Še sanja se ti ne, kaj si si zakuhal, človek nesrečni!"

"Polaščala se me je brezglavost in nekaj časa sem zelo kolebal. Tudi zato, ker so me po projekciji *Zgodnjih del* pričeli vabiti v Združene države, mi obljubljali vse mogoče... Predvsem pa zato, ker mi je doma dobesedno gorelo pod nogami. Vrstili so se sestanki, seje, pomembni in upliuni gerontokrati so zlivali svoj žolč in pogromaško hujskali, ščuvali, časopisi pa so me - častnih izjem je bilo neverjetno malo -

usevprek bučno žigosali in dolžili samih nezaslišanih reči, o katerih se mi še sanjalo ni. Da blatim ugled samouprave in neuvrščene Titove Jugoslavije, da se norčujem iz socializma in Marxa, da stvarnost prikazujem v izkrivljeni in turobni svetlobi, da se cinično posmehujem, da je moj film skrbno preračunan del nekakšne svetovne ideološke zarote in podle kampanje, s katero se želijo okoristiti najbolj mračne nazadnjaške sile... Počutil sem se kot gobavec in le s težavo sem brzdal preganjavico," se ležerno nasmehne za mizo v koprskem MKC, kamor je prišel predstaviti *Zgodnja dela* in zadnji film *Marble Ass*.

Tako se nasmihajo ljudje, v katerih so nakopičene dragocene, zvečine trpke izkušnje; Žilnikov nasmešek zgovorno priča o krepko ustrojeni koži, ki pokriva njegovo še vedno sloko, malodane mladeniško gibko in prožno postavo. "Ja, deležen sem bil silovitega stampeda. Tragikomično - tako gledam danes - ampak zlatega medveda se enostavno nisem mogel veseliti... No ja, seveda sem bil vesel nagrade, toda priložnosti, da bi jo skupaj s prijatelji pošteno proslavil, sploh ni bilo. Najbolj me je prizadela pisarija novinarja, ki je v Politiki trdil, da je nagrada berlinskega festivala plod umazanega dogovora, s katerim skušajo na Zahodu diskreditirati Jugoslavijo... Protestiral sem, dosegel, da so razveljavili prepoved, izstopil iz zveze komunistov, ampak v tujino se pa nisem pobral. Šel sem v vojsko, kjer so me po malem provocirali, nekateri so se nad mano občasno psihično izživiljali, si dajali duška, ampak česa hujšega ni bilo.

Želimir Žilnik (Slika: T. Primožič/FPA)

Sprašujete me, če mi je žal? Ne. Brez pretiravanja morem reči, da sem vedno vse v celoti plačeval, nikoli nisem bil deležen kakih popustov, saj veste, kaj mislim? In lahko rečem, da sem - v dobrem in slabem - živel polno življenje. Veste, Balkanci - čeprav to danes zveni bogokletno - nismo nič slabši od drugih, tudi pri nas je ogromno krasnih ljudi. Narobe z nami je to, da imamo blazno radi predsodke, da smo zaljubljeni v dogme. In pri tem tako neverjetno naivni, otročje prostodušni, da zlahka nasedamo demagogom."

In ker ne mara predsodkov in izkrivljenih šablonskih predstav,

ker zavrača nestrpnost in ne naseda tistim, ki ponarejajo zgodovino - "Najhujša stvar, ki jo je moja generacija pretrpela in drago plačala, je bila prav zlohotno pogoltna mistifikacija zgodovine, skupek blodnih realsocialističnih utvar in iz trte izvitih konstruktov, iz katerih se je konec 80. let porodil spačeni balkanski nacionalizem... Kam nas je to falsificiranje pripeljalo!" - je vselej veljal za garjavo ovco, ki jo je treba z vsemi sredstvi izločiti in onemogočiti.

"Imel sem sivo in siromašno otroštvo, pestilo nas je pomanjkanje, otroci smo nosili iz starih odej sešite hlače - ko pa sem spoznal kino, me je dodobra zadelo: beda je naenkrat poniknila v pozabo. V filmu sem ugledal enkratno, neponovljivo možnost za razumevanje tega nesrečnega in vendar bogatega, lepega sveta. Prevzel me je, tako kot številne druge, francoski novi val z Godardom, Truffautom, Chabrolom, toda resnično me je

očaral italijanski neorealizem - De Sica, Rossellini... Prepričan sem bil, da se da s filmom spremeniti svet, zato sem snemal kratke dokumentarce o življenjski moči, vitalizmu... In sem še vedno prepričan. Poiskati moramo različnosti, prisluhniti moramo, iskreno in neobremenjeno, raznovrstnosti, strpno upodabljati drugačnost - s silo se sveta ne da spreminjati."

Iz takih nagibov je pričel snemati *Marble Ass*, svoj zadnji film: do grla je bil sit tistih, ki v Srbiji zro izbrano ljudstvo in tistih, ki jih vse od kraja enačijo s krvoločnimi morilci: "Rekel sem si, pokažimo jim, da smo taki kot vsi drugi. In pokazali smo jim: ljudi, ki ne pobijajo in se ne šopirijo v herojskih uniformah, ampak se oblačijo v ženske obleke, se ličijo in se prodajajo. Ugovarjam splošno razširjenemu mnenju, ki trdi, da smo v Srbiji vsi ponoreli, ugovarjam jim s filmom o transvestitih s človeškega dna, ljudeh, v katerih je neprimerno več toplega in človeško plemenitega, kot v ne vem kakšnih herojih..."

Spet se razorožujoče nasmehne: v kratkem bo pričel snemati film *Slepi potniki*, slikovito storijo o dveh prevarantih, ki za drag denar lahkoverne ljudi z letalom tihotapita v domnevno Ameriko - v resnici pristanejo sredi ravnice na Madžarskem. In se gredo, naivneži, pionirske naseljence: v nekaj dneh 'odigrajo' sto, sto petdeset let ameriške zgodovine...

"Ljudje me sprašujejo, kako neki sem mogel snemati v času, ko je divjala vojna, ko so ljudje umirali, v času najhujših grozodejstev in trpljenja nedolžnih... Tudi sam sem si s tem belil glavo - ali sem res tako brezčuten? Dilemo mi je povsem nehote pomagal razrešiti prijatelj, romanopisec Aleksander Tišma. Lepega dne se je skrušeno sesedel vase in dejal, da ne vzdrži več, da ob grozotah, ki se dogajajo, ne more več pisati. In je emigriral. Pa se je sorazmerno kmalu vrnil v domači pekel. Spoznal je - in jaz z njim - da pred seboj ne moreš pobegniti. Ostati moraš, vztrajati, resnici kljubovalno zreti v obraz. Nekdo mora vse to, kar se dogaja, zabeležiti, upodobiti, obvarovati pred pozabo. Ne toliko zaradi nas samih, kolikor zaradi zanamcev..." In Žilnik se še enkrat utrujeno nasmehne. Toplo, kot po dolgih letih znova uzrti prijatelj.

TOMO VIDIC